

מפגש מס' 115

דף למנחה

משלי ד'-ח'

תוכן הפרקים שנלמדו השבוע

פרק ד' - שלושה נאומים מן האב לבנו

פרק ה' - האשה הזרה אל מול אשת הנעורים

פרק ו' - חשיבות החריצות בהתרחקות מן הרע

פרק ז' - פיתוי האשה הזרה

פרק ח' - נאום החכמה

לימוד מעמיק

חכמה ומוסר

חלקו הראשון של ספר משלי מרבה לעסוק בטיב החכמה עצמה, ובחשיבות העיסוק בה. הוא כתוב כסדרה של נאומים מאב לבנו, בהם הוא מעודד אותו ומשכנע אותו לפתוח לבו לעיסוק בחכמה, ולהשקיע בכך, במטרה שחיו יהיו טובים יותר.

חלק זה הוא בעצם פתיחה לספר כולו, שיעסוק בהמשך במשלים ובדברי חכמה רבים ומפורטים; אבל בו עצמו כמעט ואין דוגמאות לתוכנה של החכמה, או למסרים השונים שיש לה להעביר. החכמה היא הנושא. ובכל זאת, מסר אחד כן חוזר ומושמע לאורך הפרקים הללו, והוא הזהירות מפני פיתויים שונים לעשות רע, ובאופן מיוחד פיתויה של אשה זרה - פתוי העריות.

שאלה למחשבה

מדוע דווקא המסר הזה מופיע כהקדמה לעיסוק בחכמה, ולא כחלק משלל המסרים שיפורטו בהמשך הספר? מה הקשר בין החכמה עצמה והעיסוק בה, לבין זהירות מפיתויים?

חלק א - יסודות החינוך

תשובה ראשונה לקשר בין החכמה לזהירות מפיתויים, נרמזת בצירוף הפותח את הספר: **משלי שלמה בן-דוד מלך ישראל: לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה** (משלי א', א-ב). הצירוף 'חכמה ומוסר' מופיע כאילו במשמעות אחידה, ולא כשני מושגים שונים. גם לאורך הפרקים הבאים ישבו שני המושגים הללו פעמים רבות כמילים נרדפות. אך המילה מוסר, במשמעותה המקורית, איננה מילה נרדפת לחכמה. במקרא, 'מוסר' מגיע מן השורש י.ס.ר, המשותף

עם 'ייסורים'. בפסוקים רבים המוסר מקביל לתוכחה, כגון - מוסר ה' בְּנִי אֶל תִּמְאָס וְאַל תִּקְחַן פְּתוּכָתוֹ (ג', יא). כלומר - המוסר הוא הייסורים שמייסר אב את בנו (לא רק בכח - גם במילים, באיסורים או בעונשים שונים) על מנת ללמד אותו את הדרך הישרה. היום, בעקבות זאת, הפכה המילה "מוסר" למילה שמשמעותה היא דרך התנהגות ראויה, והיא הדרך אליה אנו שואפים ואף מחנכים את ילדינו. ספר משלי משתמש במושג המוסר לא רק במובן של תוכחה אלא גם כמושג מקביל לחכמה (ראו [בפוסט מאת הנשיא ראובן ריבלין](#)).

זוית אישית

חשבו על החינוך שאתם נותנים לילדיכם, או החינוך שקבלתם מהורייכם. מהם העקרונות הבסיסיים שהחינוך הזה מנחיל?

חכמת המוסר

בספר משלי, החינוך - המוסר - איננו חינוך אישי לפי אמונותיו האישיות של האב, אלא ערכים מוחלטים הנובעים מן החכמה, ומגדירים מה טוב ומה רע, מה כדאי לעשות ומה לא כדאי. שזירת המוסר המעשי כחלק מהותי מהחכמה הכללית, מתחברת עם תפישתם של חז"ל הרואה את החכמה בספר משלי, ובכלל במקרא, כמתייחסת לתורה ולמצוות. כלומר, התורה היא החכמה המוחלטת הכוללת בתוכה הן את סודות היקום, והן את המעשים הראויים והלא ראויים לאדם.

אמנם, בפשטות, ספר משלי לא מתייחס דווקא לתורה הכתובה שניתנה בסיני. תורה זו, בחלקה הגדול, עוסקת במצוות ספציפיות הראויות לעם ישראל שבא בבריתו והתקדש לו. החכמה הכללית, לעומת זאת, הכוללת את דרכי העולם לגווניהם, יכולה להילמד גם מחוץ לתורה. חז"ל מתייחסים לחילוק זה במדרש:

איכה רבה ב, יג:

אם יאמר לך אדם יש חכמה בגוים תאמן הדא הוא דכתיב (עובדיה א, ח): "וְהָאֲבֹתַי חֲכָמִים מֵאֲדוֹם וְתַבּוּנָה מִהָרַע עֵשׂוֹ" יש תורה בגוים אל תאמן דכתיב "מִלְכָּה וְשָׂרִיָּה בְּגוֹיִם אֵין תּוֹרָה"

החכמה הכללית, שכוללת את הבנת היקום - אם בפזיקה ואם בפילוסופיה או פסיכולוגיה אנושית - יכולה להתגלות גם על ידי הוגים מחוץ לבית המדרש. הרי ה' ברא את העולם עם החכמה הזו, כפי שמפרט משלי: ה' בְּחִכְמָה יִסְדֵּאָרֶץ כּוֹנֵן שָׁמַיִם בְּתַבּוּנָה: בְּדַעְתּוֹ תְּהוֹמוֹת נִבְקְעוּ וְשָׁחֲקִים יִרְעִפוּ-טָל (ג', יט-כ). כך שדרכי העולם עצמן מלמדות על חכמת ה' ועל הדרך הראויה.

תלמוד בבלי מסכת עירובין דף ק עמוד ב:

אמר רבי יוחנן אילמלא לא ניתנה תורה היינו למידין צניעות מחתול וגזל מנמלה ועריות מיונה דרך ארץ מתרנגול

על פי רבי יוחנן, גם את מידות המוסר הבסיסיות, והערכים החיוביים בהם ראוי לנהוג, ניתן ללמוד מחכמת העולם הסובב, עוד בטרם מגיעים לתורה כתובה הדורשת מישראל רמה גבוהה יותר של מוסריות (ראו גם [בפוסט מאת הרב ד"ר יואל בן-נון](#)).

יראת א-להים

במקרא, המוסר ה'טבעי' המקובל על האנשים - גם על הגויים - מכונה בשם 'יראת א-להים' או 'יראת ה'". על פי תפיסה זו, אדם יתנהג במוסריות מתוך מחויבות לרעיון גדול ממנו - של צדק ומשפט עולמיים, או של דרך ישרה אחת. לעומתו, אדם בלי יראת א-להים נקרא 'בן בליעל', כלומר - אדם ללא עול, שעושה ככל העולה על רוחו למען טובתו האישית, מבלי לכפוף עצמו לערכים גבוהים ממנו. ספר משלי מגדיר את יראת ה' - המוסר האנושי הטבעי - כבסיס לפיתוח החכמה והמוסר: **יְרֵאתָ ה' רֵאשִׁית דָּעַת חֲכָמָה וּמוֹסָר אֱוִילִים בָּזוּ (א', ז)**. אדם שאין לו תפיסה בסיסית של ערך עליון המגדיר מה טוב ומה רע, לא יראה שום ערך גם בעיסוק עמוק יותר בחכמה ובמוסר מוחלטים, כיוון שכל מה שהוא רואה לנגד עיניו זה השגת עונג מיידית. לעומת זאת, החכמה והמוסר לעתים דורשים להמנע מעונג פיזי מיידית, לטובת ערך חברתי עליון וטובה ארוכת טווח.

הערך הבסיסי אותו מניח ספר משלי בחלקו הראשון, מגדיר את יסודות החינוך בהטמעת ההבנה הזו בלבו של הנער - שישנם ערכים עליונים יותר המחייבים אותו, ושהם חלק מחכמת הטבע של העולם. על ידי ההכרה הבסיסית הזו, יתעורר הנער לבחון ולחפש אחר דרך החכמה בה ראוי לצעוד.

דחיית סיפוקים

עד כה, הסברנו את המוסר וההימנעות מפיתויים כפועל יוצא של לימוד החכמה, המקנה לאדם הבנה עמוקה יותר של טוב ושל רע. אמנם הספר, ברובו, משכנע את השומעים ללכת בדרכיו לא רק משום שהן נכונות, אלא בעיקר משום שהן טובות להולך בהם.

באופן זה, ניתן לראות את ההרחקה מפיתויים ככלי שיאפשר לאדם להתרכז בלימוד החכמה ולהתעסק במה שחשוב יותר בחיים. באופן כזה מסביר הרמב"ם את משל האשה הזרה, שתופס מקום משמעותי בפרקים אלו, כמתייחס לתאוות החומריות של האדם, המונעות אותו מהשקעה רוחנית:

מורה נבוכים - חלק ראשון - הקדמה

עניין הכללות הזו היא האזהרה מלהימשך אחר תענוגות הגופות ותאוותיהן, ודימה את החומר, שהוא סיבת כל התאוות הגופניות הללו, באשה זונה, והיא גם אשת איש, ועל משל זה בנה את כל ספרו...

(שמעו גם ב**פוסט מאת הרב דוד מנחם**).

פרק ט', מציג את סיפוק הצרכים המיידים שמציעה אשת הסכלות - התאוה החומרית - כמתחרה עם קריאתה של החכמה, המציעה לאדם דרך של חיים. בפרק ט', החכמה והסכלות מתוארות כשתי נשים המזמינות אליהן אנשים מן הרחוב. האחת - החכמה - בונה בית גדול ומכינה סעודה מלאה כל טוב, כדי להזמין אליה כמה שיותר אנשים לסעודה של חיים: **חֲכָמוֹת בְּנִתָּה בֵּיתָה חֲצֵבָה עֲמוּדֶיהָ שְׁבָעָה: טִבְחָה טִבְחָה מִסְכָּה יֵינָה אִף עֲרֵכָה שְׁלֹחַנָה: שְׁלֹחַה נִעְרֹתֶיהָ תִקְרָא עַל-גִּפְי מְרֵמֵי קָרֵת: מִי-פְתֵי יֶסֶר הִנֵּה חֶסֶר-לֵב אֲמָרָה לּוֹ: לִכּוּ לַחֲמוּ בְלַחְמֵי וְשִׁתּוּ בֵּינָן מִסְכָּתֵי: עֲזָבוּ פְתָאִים וְחָיוּ וְאֲשָׁרוּ בְּדַרְךְ בֵּינָה (ט', א-ו)**. לעומתה, יוצאת אשת הסכלות מן הבית ומחפשת אנשים שירצו לחוות הנאה זמנית וקלה: **מִי־סִי גְנוּבִים יִמְתְּקוּ וְלֶחֶם סֶתְרִים יִנְעֶם (ט', יז)**. ביטויים רבים מקבילים בתיאור שתי הנשים, ונותנים את התחושה שכלפי חוץ קשה להבדיל ביניהן: שתיהן מפרסמות עצמן על 'מְרֵמֵי קָרֵת', ומציעות לאורחים לחם ושתייה. שתיהן אף משתמשות באותו הביטוי להזמין את הפתיים אליהן: **מִי-פְתֵי יֶסֶר הִנֵּה חֶסֶר-לֵב אֲמָרָה לּוֹ (ט', ד; טז)**. אבל בכל זאת בולט ההבדל ביניהן - בעוד החכמה פועלת בחריצות ומשקיעה עבודה רבה על מנת להביא אליה אנשים רבים ככל האפשר, אשת הסכלות מסמלת הנאה פסיבית שאין בה טרחה, שזמינה לאדם בקלות. הנאה שהיא 'גניבה', כי האדם לא מרוויח אותה בעמל ובמאמץ.

ההבדל המשמעותי ביותר בין הנשים הוא שבעוד דרכה של החכמה מובילה לחיים, הפונה אל אשת הסכלות יגיע בסופו של דבר אל שערי השאול (ראו גם בפוסט מאת נתנאל שפיגל, ובפוסט מאת אראל סגל-הלוי).

אמנם, הדמיון בין השתיים יכול להוות פתחון פה ללצים, שיטענו שאין הם מבחינים בהבדל. אבל משלי מבהיר שאמירות אלו פוגעות רק בלץ עצמו: אִסְתְּכֶמֶת חֲכֵמֶת לֶךְ וְלֵצֶת לְבַדְךָ תִּשָּׂא (ט', יב). האדם החכם מכיר בתוך ליבו בדרך הנכונה יותר, והוא ימנע מלהתפתות אחר טובות ההנאה המהירות שבאות ב'חינם', כדי לתכנן את חייו באופן שיהיה טוב יותר לו ולסביבתו.

זוית אישית

צפו בסרטון העוסק בדחיית סיפוקים ובהשפעה שיש לכך על ההצלחה בחיים.

מה דעתכם, האם דחיית סיפוקים היא עקרון משמעותי בחינוך ילדים? ומה לגבי מבוגרים - האם תמיד אנו יודעים לדחות סיפוקים? מהי ההשפעה שיש לכך על חיי האדם?

להרחבה בנושא זה ניתן לקרא: **מאמר מאת חוה אוסטרובסקי, ומאמר מאת "מבטים"** בו תוכלו למצא סימנים לחוסר סבלנות בילדים ועצות לחינוך לדחיית סיפוקים.

חלק ב - האשה הזרה

בגידה בערכים

פרקי הפתיחה של ספר משלי שמים דגש משמעותי דווקא על פיתוי העריות של האשה הזרה.

כמה פעמים לאורך פרקי הפתיחה מוזכרת האשה הזרה, ובכל אחד מהם דגש מעט שונה על הסכנות שבה. אמנם, לרוב האשה היא אשת איש, אך נראה שעיקר האזהרה מפניה היא לא בשל העבירה הזו. הדגש בדברי שלמה נסוב דווקא על היותה 'זרה' ו'נכריה' לאותו אדם שנמשך אחריה. דגש זה נוכח במיוחד בפרק ה', המנגיד בין האשה הזרה לאשת נעורים: יְהִי־מְקוֹרְךָ בְּרוּךְ וְשִׁמְחַת מֵאִשֶׁת נְעוּרֶיךָ: ... וְלִמָּה תִשָּׂגָה בְּנִי בְּזָרָה וְתַחֲבֹק חֶק נְכָרִיָּה (ה', יח-כ). אשת הנעורים, במקרא, מופיעה כאשה הראויה לאדם, שהקשר בינו לבינה הוא קשר הנישואין האולטימטיבי, והברית ביניהם היא ברית נצחית. אדם הזונה אחר נשים אחרות, בוגד באשת נעוריו ומחלל את הברית ביניהם.

בנבואה, השוו את עבודת האלילים למעשה כזה של בגידה, ולא רק כמשל. המקרא כולו מלא בקשר שבין נשיאת נשים נכריות וזרות, לנטיה אחר אמונות זרות והפרת הברית עם ה'. גם ספר משלי מתייחס לאשה הזרה באופן דומה, כאשר הוא מתאר את זנותה כזנות כפולה: הַעֲזֹבֶת אֶלּוּף נְעוּרֶיהָ וְאֶת־בְּרִית אֱלֹהֶיהָ שָׁכַחָה (ב', יז). הבגידה בבן הזוג, יש בה גם בגידה בא-להים; או - אם נמשיך את הקשר שהצענו בין יראת א-להים לערכים מוסריים - בגידה בערכים הנובעים מיראת א-להים (ראו גם בסרטון מאת דוד נתיב).

ההבנה כי במקרא האשה הזרה מביאה אתה מטען של ערכים זרים, הביאה רבים לפרש את פתיחת הספר כמוסר שאיננו רק חינוך אנושי כללי, אלא מוסר דתי. הם מפרשים את החכמה כתורה - שהיא אשת הנעורים של ישראל ה'מאורסת' לו מהר סיני; ואת האשה הזרה כמשל לנטייה אחר תרבות וערכים הזרים לתורה כמו תרבות אלילית, תרבות יוון, או בימינו - תרבות המערב (ראה גם בפוסט מאת הרב ד"ר יואל בן-נון).

בגידה בעצמי

יחד עם הפרשנות של האשה הזרה כמשל לבגידה בערכים, עולה מן הפסוקים משמעות עצמאית לנטייה אחר אשה זרה, כטעות ופגם שפוגעים באדם עצמו. הסכנה המתוארת למי שילך אחר האשה הזרה, מתייחסת לאובדן העצמיות של הזונה אחריה, והשתעבודותו לאחרים: הֲרַחֵק מֵעֲלֶיךָ דְרָכָךְ וְאַל־תִּקְרַב אֶל־פֶּתַח בַּיְתָהּ: פְּרִתְתָּן לְאַחֲרֵים

הַדָּרֵךְ וְשִׁנְתֶיךָ לְאַבְרָהָם: פְּרִישִׁיעוּ זָרִים פֶּחֶךְ וְעֲצָבֶיךָ בְּבֵית נֶגְרִי (ה', ח-י). שלמה רואה את ההליכה אחר האשה הזרה כהשתעבדות לצרכים חיצוניים, שמאבדת את העצמאות והזהות הייחודית של האדם. בצמוד לפרשה זו עוסק משלי באדם שחותר ערבות לזר, ומכניס עצמו לחובות שאינם שלו. נראה שבהצמדת הנושאים מדמה ספר משלי את האדם ההולך אחר תאוות אשה זרה למי שנכנס לחובות שאינם שלו. באופן דומה ראינו זאת בנביא הושע, המתאר את אובדן הזהות של עם ישראל הזונה אחרי עמים ותרבויות אחרות (ראו בשיעור קהילות לומדות).

אל מול האובדן הזה, עומדת האפשרות של נאמנות לעצמיות המתבטאת באשת הנעורים, המתוארת כחלקו של האדם: שְׁתֵּהֲמִים מִבּוֹרֶךְ וְנִגְלִים מִתּוֹךְ בְּאֶרֶץ: ... יִהְיֶה לְךָ לְבָדֶךָ וְאַיִן לְזָרִים אֶתְּךָ (ה', טו-יז). כלומר, שלמה קורא לאדם להכיר בכוחות הנפש הייחודיים שלו, ובמה שנתן לו א-להים בעולם, במקום לנסות לספק תאוות חיצוניות ולהכניס עצמו לחיים שאינם שלו.

יוצא שאחד מעקרונות החינוך שמגדיר שלמה כבר בתחילת הספר, נוגע לנאמנות עצמית, שהאדם ידע להכיר במה שיש לו ולחיות את חייו כפי שנתן לו ה'. על פי משלי, זוהי הדרך לחיים מאושרים. הדבר מתאים גם לדברי חז"ל:

משנה מסכת אבות ד', א:

איזהו עשיר? השמח בחלקו, שנאמר: (תהלים קכב): "יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך".

סיכום:

חלקו הראשון של ספר משלי בנוי מנאומים של האב לבנו, המתווים את העקרונות והיסודות לחינוך ולחיים טובים.

קריאתו המרכזית של האב לבנו היא שישקיע בקניית חכמה ודעת, מתוך הבנה כי המוסר והדרך הנכונה לחיים נלמדים דרך ההשכלה בחכמת העולם. כבסיס לדרישה זו, הוא מניח את יראת הא-להים, שהיא האמונה בערכים מוחלטים של צדק ומשפט אליהם האדם מחויב. רק מתוך אמונה כזו תבוא לאדם המוטיבציה להשכיל ולחפש את הדרך הטובה בה ראוי להלך. נוסף על כך, מניע ספר משלי את הלומדים להימנע מלהיגרר אחר פיתויים זרים, כיוון שרק על ידי שליטה ביצרים ועל ידי דחיית סיפוקים, יכול האדם לשכלל את עולמו הפנימי ולדאוג לעצמו לחיים טובים יותר בטווח הרחוק.

כחלק מההימנעות מן התאוות, מזהיר משלי מפני פיתוי האשה הזרה, המפתה את האדם לבגוד בערכיו ובאישורו הפנימי, על ידי חיפוש של ריגושים וערכים במקומות אחרים.

להרחבה

[מתן על הפרק: דף לימוד לפרקים ה'ט'](#)

[שיעור מאת הרב אלקנה שרלו: קריאות בספר משלי - בין מוסר לחכמה](#)

[שיעור מאת הרב אלקנה שרלו: קריאות בספר משלי - בין משל לנמשל](#)

[שיעור מאת הרב יצחק שילת: האשה הזרה מול אשת הנעורים](#)

[שיעור מאת ד"ר מרדכי סבתו: היחס בין חכמה, יראת ה' ומוסר](#)

